

BERGAMA KÜTÜPHANESİ

Mehmet İ. TUNAY

Arkeolog

Bugün Bergama'yı gezecek olursanız, Bergama kütüphanesinin pek fazla dikkati çekmeyen harabeleri ile karşılaşacaksınız. Antik devrin İskenderiye'den sonra, dünyanın en büyük ve zengin kütüphanesi Bergama'da bulunuyordu.

Bergama'da hüküm süren Attalos'lar sülâlesi (M.Ö. III — II. yüzyıllar) hükümranlıklarıyla beraber, krallıklarının merkezi olan Bergama şehrini siyasi, ekonomik ve sanat ile kültürel yönlerden mühim bir merkez yapmak istediler. Halbuki İskenderiye o devirde Mısır'da hüküm süren Ptolemaios'ların her bakımdan Akdeniz ve Antik bir dünyaya hakim bir merkeziydi. Attalos'lar devriyle de, böylece Mısır'daki Ptolemaios'ların İskenderiyesi ile rekabet edecek bir Bergama doğuyordu. Bergama'nın en mühim tesislerinden biri de Kütüphanesiydi.

Kütüphanenin ilk kurucusunun kim olduğu hakkında ihtilâf mevcuttur. Attalos I. (M.Ö. 241 — 197) veya Evmenes II. (M.Ö. 197—158) olduğunu Strabon bildirir. Her halde Ptolemaios'larda olduğu gibi ilk kitap koleksiyonlarının toplanması işine Attalos I. devrinde başlanmış,

kütüphanenin organize edilmesi ve binasının kuruluşu Evmenes II. devrinde olmuştur.

Bergama'daki kütüphane İskenderiye'dekinden yarım asır daha geç kurulduğuna göre, tesisin en mühim karakteri İskenderiye kütüphanesine benzer oluşudur.

Almanların bu sahada yaptığı hafriyat Bergama kütüphane binası hakkında bize en iyi bilgi vermektedir. 1884 senesi kazısında Alexandr Conze, Athena Polias mabedinin arkasındaki dört odayı kütüphane binası olarak düşünmüştü. Sonraki senelerde yapılan hafriyatlarda mabedin yanındaki saraylarda kütüphaneye benzer bir yapının bulunmayışı, Conze'nin fikrinin bugüne kadar doğru olarak gelmesini sağlamıştır.

Kütüphane binası, Bergama Akropol'ünün merkezi bir yerinde, Tiyatro'ya giden yolun üzerinde, Athena Polias mabedinin bulunduğu avluda idi. Kütüphane olarak şehrin en merkezi yerinde kurulmuş olması ayrıca dikkati çekmektedir. Avlunun kuzey ve doğusu iki katlı bir Stoa ile çevrilmişti. Stoa'nın kuzey tarafının arkasına düşen yer-

de, doğu-batı istikametinde uzanan yan yana dört oda kütüphane binasını meydana getirmektedir.

Kütüphane yokuşlu bir arazide kurulmuştur. Arazinin meyilinden istifade ederek üst kattan da odalara girilebiliyordu. Odaların duvarları kesme taşlardan gayet muntazam yapılmış olup, Hellenistik karakter gösterir. Bütün odaların kapıları Stoa'ya açılıyordu. Doğru kısmındaki oda kuzeye doğru hafif yükselmektedir. Bir buçuk metre yüksekliğindeki bir duvar kalıntısı bugün görülebilmektedir.

Salonun doğu, kuzey ve batı duvarlarından yarım metre mesafede bir kaidenin izleri bugün de mevcuttur. Ve alçak bir tabaka kalmıştır. Kaide kısmen az işlenmiş kaya üzerine, kısmen de temel olarak kullanılan ufak taşların üzerine oturtulmuştur. Kaidenin dış cephesi muntazam taşlardan, iç cephesi ise gayrimuntazam taşlardan yapılmıştır. Bu kaide üzerinde bugün Berlin Müzesinde bulunan bir Athena heykeli bulunmaktaydı. Heykelin dini maksadı vardı. Ayrıca Fidyas'ın Athena Parthenos heykelinin kopyası olmasından dolayı Sanaat Tarihi yönünden de önemliydi.

Kütüphane odalarının Stoa'dan daha evvel yapılmış olması lâzımdır. Çünkü kütüphane binasının yapı tarzı daha eski bir sistem gösterir. Stoa ile kütüphane binası temellerinde ve duvarlarında bir irtibat olması lâzım gelirdi. Halbuki,

odaların temel plânı Stoa'nın aks mesafesine uymamaktadır. Stoa'nın yapılmasından sonra kütüphane yeni bir şekil almıştır. Kütüphane kısmı muhtemelen daha eski olmasına rağmen gene de Evmenes II. yi kurucu olarak kabul etmek lâzımdır. Çünkü bütün tesis kendisi tarafından yeniden şekillendirilmiştir. O halde kaidenin inşası ve raf tesbiti için yapılan deliklerin Evmenes II. tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir. Kaidenin doğu kısmında kayaya oyulmuş delikler ihtiva eden bir kanal mevcuttur. Bu kanalların içine tahta rafları koymak suretiyle aralarına rulolar konuluyordu. Tahta olan raflar zamanımıza kadar gelmemiştir.

Salonun yüksekliği tam manasıyla tespit edilememiştir. Fakat yandaki odalardan daha yüksek olması icap etmektedir. Tavan muhtemelen tahtadan yapılmıştı. Semerdam şeklindeki damın üçgen alınlıkları güne ve kuzeye bakıyordu. Yer döşemesine ait çeşitli mozaik parçaları bulunmuştu. Bulunan sima ve geison gibi parçalardan kuzey taraftaki alınlığın süslü olması icap eder.

Salonun ışık alabilmesi için pencereler, kuzey Stoa tarafındaki giriş duvarında bulunuyordu. Ayrıca doğu ve batı duvarlarında da pencereler vardı. Böylece bütün gün, güneşin seyrine göre, salon aydınlık içinde idi. Elde edilen bazı parçaların yardımıyla yapılan re-

konstrüksiyondan kütüphane ile Stoa arasında sütunlu bir irtibatın mevcut olduğu anlaşılıyor. Kapının iki tarafında on üç yivli yarım dor sütunları ve bunun üzerinde bir arşitrav vardı. Büyük odanın yanındaki küçük odalar epey meyilli bir arazi üzerinde bulunmaktadır. Bu odaların aşağıdaki stoa ile herhangi bir irtibatı yoktu. Zira kapı mevcut değildi. Buna mukabil üst kat stoası ile bu odaların arasında kapılar vardı. Demek ki eski zamanlarda bu odaların ikinci kat stoasına açılabilmesi için alt katın daha evvel doldurulmuş olması lâzımdır. Bu odalarda gerek kapıya gerekse deliklere rastlanmamıştır. Çok harap haldedirler. M.Ö. II. yüzyılın ikinci yarısında Bergama kütüphanesinde iki yüz bin rulo bulunduğu yazılı olduğu için kitapların bu kısmında yan odalarda saklandığı meydana çıkıyor. Plutarch'ın zikrettiği Kalvizius'un kayıtlarında ise, Antonius'un Kleopatra'ya hediye ettiği eşyalar arasında, hediye edilen Bergama Kütüphanesinin külliyyatından bahsedilmektedir.

Kütüphanenin arkasında bulunan odalar, yapı ile ilgili olmayıp

ikamet için kullanılıyordu. İskenderiye ve Bergama'daki kütüphaneler, kendi başına abidevi binalar değildir. Diğer bir tesise bağlı bulunan bir kaç oda içinde kitaplar saklanıyordu. Odalar bir stoa'ya bağlı idi. Bergama kütüphanesi uzunlamasına inşa edilmiş bir binadır. Mabedlerdeki sella gibi istikamet dikkate alınarak yapılmıştır. Girişin kısa tarafta oluşu, balık sırtı şeklindeki çatısı, ve üçgen alınlıkları ile Yunan mabedlerinin bir kopyası gibidir.

Anadolu'da Bergama'dan başka Efesos ve Hierapolis'de kütüphane olmakla beraber, antik devirde, en eski kütüphane tesisi yine Bergama'dakidir. Fakat Efesos ve Hierapolis'dekiler çok daha geç devirlere aittirler.

İskenderiye'den sonra antik dünyanın en büyük, Yunan dünyasının ise, en eski kütüphanesi olan Anadolu'daki Bergama kütüphanesi, zamanımız örneklerinin başlangıcı ve temel noktası olması sebebiyle yalnız mimari yönden değil, Sanat Tarihi yönünden de önemli bir yapıdır.